

ABSTRACT

Wanneer een waardevol gebouw zijn oorspronkelijke functie verliest is het een moeilijke oefening om het geheel te herbestemmen. De vraag die dan rijst is: "Heeft het gebouw een grote historische waarde?" Zo ja, dan dient er voorzichtig omgesprongen te worden met de authentieke elementen van het gebouw. Het is noodzakelijk om het gebouw een beetje te kaderen in de geschiedenis. Hierbij is belangrijk de oprichtingsdatum van het gebouw te kennen. Ook de tijdsgeest die er toen heerste kan veel duidelijkheid scheppen. Het kan bijvoorbeeld verklaren waarom er in een gevel bepaalde accenten aanwezig zijn. Dit alles helpt ons om de stijl van het gebouw te achterhalen en te beheersen naar de toekomst toe. Gebouwen kunnen een constante zijn maar functies evolueren met de tijd. Wat doe je met zo'n gebouw? Vaak komen deze gebouwen in de leegstand terecht, dit leidt op zijn beurt onherroepelijk tot verval van het gebouw met waardeverlies, afbraak of verkoop tot gevolg.

1. INLEIDING

De ideeën van de Franse revolutie (1789- 1799) hebben blijvende en versterkende veranderingen verwekt. De toen gevestigde oude rechten en vrijheden komen tot verval in het heden. Er ontstond een nieuwe democratische gelijkheid (Heemkring Het Hoefyser, 2005). We kunnen een gemeentehuis beschouwen als een zeer typerend gebouw. Een gebouw dat de tijdsgeest weerspiegelt op het vlak van politiek en bestuur van een gemeente. De toen heersende politieke ideeën en bouwstijlen waren zeer bepalend voor de oprichting van de gemeentehuizen. Een voorbeeld hiervan zijn de neogotische gemeentehuizen die werden opgericht in de tweede helft van de 19e eeuw. Deze neogotische gemeentehuizen vinden hun oorsprong in soort heimwee naar de middeleeuwen. Met deze beweging wou men de romantiek en de idealen uit de middeleeuwen doen heropleven. De fusie van gemeenten zorgden voor een leegstand van gemeentehuizen in de fusiegemeenten. Enkel in de hoofdgemeente was nog een gemeentehuis vereist. Dit openbare gebouw werd al snel te klein en voldeed niet langer meer aan de hedendaagse normen en eisen. Te kleine infrastructuur, verouderde ontoegankelijke ruimtes werden minder aanvaardbaar om openbare diensten te herbergen. In mijn onderzoek staat de herbestemming van het voormalige gemeentehuis SintMaartensberg in Rijmenam centraal. Rijmenam is een deelgemeente van Bonheiden. Het is gelegen in de provincie Antwerpen. Deze streek aan de Dijle wordt ook weleens 'Brabantse Kempen' genoemd. De Dijle heeft een belangrijke rol gespeeld bij het ontstaan van Rijmenam. Dit mooie natuurgebied is al eeuwenlang een belangrijke trekpleister voor allerlei soorten toerisme o.a. wandel en fietstoerisme. Ook qua gastronomie staat Rijmenam hoog aangeschreven. Het voormalige gemeentehuis en jongensschool SintMaartensberg, heeft een zeer centrale ligging op het nu achtvormige dorpsplein. De 14e -eeuwse gotische kerk, de classicistische pastorie en het oude gemeentehuis geven het centrum van Rijmenam een historisch karakter (Heemkring Het Hoefyser, 1969) (Erfgoedagentschap, 2019).

2. SITE SINT – MAARTENSBERG

Het voormalige gemeentehuis en jongensschool met aangrenzende conciërgewoning, werd in neogotische stijl gebouwd omstreeks het jaar 1907 in de dorpskern van Rijmenam. Het ontwerp van het gebouw situeert zich ergens in 1905. Het is een creatie van een toen lokaal bekende architect met name Edward Careels. De toenmalige jongensschool was te klein en vroeg om uitbreiding. Dit resulteerde in afbraak en heroprichting van een groter gebouw. Gelijktijdig met het vergroten van de jongensschool werd ook het aangrenzende gemeentehuis opgericht met politiekantoor en brandweerkazerne. Tevens werd er aanpalend een conciërgewoning of onderwijswoning bijgebouwd. Dit was destijds zeer typisch voor kleinere gemeentes om alle belangrijke functies samen te brengen (Mertens, 2008). De onderwijswoning is verbonden met het gemeentehuis door middel van een grensmuur met een toegangspoort aan de straatzijde. De poort is gezamenlijk voor

beide gebouwen maar ze hebben elk ook hun eigen hoofdingang vooraan (Erfgoedagentschap, 2019). In 1977 was de fusie van gemeente Rijmenam met gemeente Bonheiden een feit. De laatste gemeenteraad in de raadzaal van het gemeentehuis van Rijmenam vond plaats in 1979. Een marmeren plaat met gouden letters in de inkomhal herinnert elke bezoeker aan deze gebeurtenis. Door de fusionering van Rijmenam en Bonheiden verplaatste de functie van het gemeentebestuur uiteraard naar Bonheiden. Ik denk te mogen stellen dat de herbestemming van Sint-Maartensberg een onopgeloste vraagstuk is sedert 1977. Nochtans werden er in het verleden verschillende plannen voor mogelijke herbestemmingen ingediend. Een kinderkribbe, een feestzaal, een dokterspraktijk, behoorden volgens bijgevoegde plannen tot de mogelijkheden. Mede door wisselende besturen werden deze plannen nooit uitgevoerd.

3. HERBESTEMMING

Voor de herbestemming van Sint-Maartensberg heb ik opzoekingen gedaan. Ik zocht naar een manier om de geschiedenis van het gebouw te kaderen met het immateriële facet zodat het gebouw toch nog centraal blijft staan. Ik onderzocht hiervoor de verschillende facetten zoals: typologie, de omgeving, historische context. De historische context van het gebouw was zeer interessant als uitvalbasis om mijn onderzoeksactiviteiten te starten. Hierbij maakte ik dankbaar gebruik van het dorp Rijmenam als ruime achtergrond om verbanden te leggen met de site. Dit vormt vervolgens de basis van mijn programma bepaling. Een doorslaggevend kenmerk voor mijn onderzoek was de typologie van Sint-Maartensberg. De neogotische waarde van het gebouw blijft ook in deze herbestemming de hoofdrol spelen. Dezelfde stijl vinden we voor een zelfde periode terug bij zeer veel openbare gebouwen zoals: scholen, gemeentehuizen, religieuze gebouwen enz. De verklaring hiervoor is eenvoudig. De neogotische stijl straalt prestige uit, een soort van trots die gepaard gaat met kennis, als bedoeling de bevolking te inspireren (Baeck, 2008). Ik vind het belangrijk om deze symboliek te behouden. Een tweede belangrijk element voor deze programmabepaling leidde mij automatisch naar Rijmenam voor een grondige observatie van de buurt. De probleemstellingen die hieruit naar voren kwamen kan men als volgt formuleren: een kloof in de gemeenschap tussen Rijmenam en Bonheiden, de stroeve communicatie tussen de inwoners (nieuwkomers hebben geen engagement en geen sterke binding met Rijmenam zoals echte Rijmenamenaars) en bevolkingstoename leiden tot een vermindering van leef- en omgevingsruimte en dus meer appartement complexen. Deze ontwikkelingen zullen zich in de toekomst zeker verder zetten.

4. CASESTUDIES

Na het samenstellen van het programma voor Sint-Maartensberg is het ook belangrijk om na te denken over de vertaling van dit concept naar een architecturale schaal. Hiervoor zoek ik inspiratie bij vier verschillende herbestemmingsprojecten. Een vaste leidraad doorheen deze verschillende projecten is de harmonie tussen de materialisatie van het uiteindelijke ontwerp en de historische waarde van het gebouw. De cases bevatten telkens ook nog een van deze twee kenmerken. Ofwel gaat het over de herbestemming van een neogotisch gebouw ofwel over een herbestemming waarbij het programma gelijkaardig is aan het mijne. Deze verschillende aspecten onderzoek ik om met een breder perspectief naar mijn eigen project te kijken.

5. CONCLUSIE

Met deze thesis wil ik het accent leggen op de erfgoedwaarde van een gebouw. Het is belangrijk om oude gebouwen te koesteren en zorgvuldig om te springen met deze authentieke parels. Geschiedenis is een waardevolle studie op vele vlakken en leert de mensheid om het heden beter te begrijpen. Met verleden en het geheugen van dit gebouw is manifest aanwezig en loopt als een rode draad doorheen dit verhaal. Het architecturale geheugen van de site was mijn ruim referentiekader en grootste inspiratiebron. Kortom, het geheugen van het verleden werd mijn ontwerpstrategie in het heden.